

УДК [069.5:099(430)=112.2“1939”](477-25)

© Златко ЗЛАТАНОВ

КНИЖКИ-МІНІАТЮРИ «DES FÜHRERS KAMPF IM OSTEN» (ІЗ ЦИКЛУ «ШТРИХИ ДО ЕКСПОЗИЦІЇ»)

Проаналізовано колекцію книжок-мініатюр «Des Führers Kampf im Osten» з фондозбірні Національного музею історії України у Другій світовій війні, присвячену розв'язанню Другої світової війни, бойовим діям на території Польщі у вересні 1939 р.

Ключові слова: книжки-мініатюри, пропаганда, фюрер, Польська кампанія Вермахту 1939 р., фондозбірня.

В експозиції 10-го залу Меморіального комплексу представлена повна колекція п'яти книжок-мініатюр під назвою «Des Führers Kampf im Osten» («Боротьба фюрера на Сході»). Цю друковану продукцію можна розглядати як цінне історичне джерело, чудовий наочний зразок нацистської пропаганди часів Другої світової війни. Вагомості серії додає те, що вона присвячена розв'язанню та початку Польської кампанії Вермахту 1939 р.

Це лише одна із серій подібних книжок-мініатюр, що випускалися впродовж війни в нацистській Німеччині. Відомі й інші серії, зокрема «Des Führers Kampf in Belgien» («Боротьба фюрера у Бельгії»), «Des Führers Kampf in Holland» («Боротьба фюрера в Голландії»), «Des Führers Kampf in Frankreich» («Боротьба фюрера у Франції»), «Des Führers Kampf in Norwegen» («Боротьба фюрера в Норвегії») тощо.

Серія «Des Führers Kampf im Osten» складається з маленьких книжечок розміром 4,7 на 3,6 см. Кожне видання налічує 36 сторінок, з'єднаних однією скріпкою. Цю агітаційну продукцію випускали з метою збору коштів на потреби Вермахту в рамках зимової допомоги німецькому народові.

Знімки до книжок робив особистий фотограф Адольфа Гітлера – Генріх Гофман [1]. Його ім'я вказане на перших сторінках видання – поряд із назвою.

Перша книжка серії має назву «Weißbuch und Führerkundgebungen» («Біла книга та мітинг фюрера») [2]. Через призму бачення німецьких пропагандистів у ній можна простежити загострення суперечностей між державами Європи наприкінці серпня 1939 р.: «На пропозицію Німеччини Лондон відповів тільки 28 серпня. Було підкреслено про британські зобов'язання щодо Польщі й

запропоновано наступний крок на шляху прямих переговорів між Берліном і Варшавою. Незважаючи на серйозні проблеми, уряд Німеччини також відразу на цьому наполягав. Усі рахувалися з польськими уповноваженими в Берліні до 30 серпня. Відповіддю Польщі на це стала загальна мобілізація» [2].

«Це все було марно. 30 серпня міністр закордонних справ Німеччини повинен був зрозуміти, що польська загальна мобілізація розглядеться як єдина відповідь. Він зачитав усім ті ж пропозиції, які могли б бути пред'явлені польським представникам. Вони містяться в 16-ти пунктах цілком справедливих рішень: повернути Данциг до Райху. Необхідний референдум у коридорі. Гдиня визнається територією Польщі». Нижче – речення провокаційного змісту: «Польща хоче володіти Берліном». На наступній сторінці наводиться плакат польською мовою із закликом долучатися до боротьби, яка спалахне на Заході. «У Польщі живе дух Болеслава Хороброго» – зазначається на плакаті [2]. Імовірно, плакат – витвір німецьких пропагандистів.

Друга книжка серії – «Von der Grenze bis vor Warschau» («Від кордону до Варшави») [3]. У ній захопливо розповідається про успіхи Сухопутних військ, Люфтваффе, а також військово-морського флоту Німеччини вже в перші дні нападу на Польщу: «2 вересня. Дії німецьких військ приносять миттєві результати на всіх фронтах. Німецька авіація завдала блискавичних і тривалих ударів по військових цілях у Польщі. Численні польські літаки знищені. Була атакована велика кількість військових аеродромів. Літаки в ангарах і на злітно-посадкових смугах охопило полум'я» [3].

«3 вересня. Ченстохова захоплена. Східна частина міста Велюнь¹ переповнена. Після ефективного застосування сил Люфтваффе 2 вересня підрозділи двох повітряних флотів, виставлених проти Польщі, повністю домінують у ворожому повітряному просторі і знову готові до застосування з їхніх баз» [3].

«6 вересня. Група армій «Південь» відбила у ворога місто Краків. Верхньосілезький промисловий район знаходиться в руках німців. Війська противника переслідуються на східному березі Вісли в районі міст Кульм² і Грауденц³. Поблизу міста Млава⁴ ворог відступає на південь. Рухомі війська досягли Нарви в районі міста Роцан⁵. Повідомляється про захоплення на Півночі 10 000 полонених, а також 60 гармат в якості трофеїв» [3].

У середині вересня 1939 р. гітлерівці наблизилися до польської столиці. У третій книжці, яка називається «Warschau und das Ende» («Варшава і кінець»), зазначено: «15 вересня. Друга частина кампанії починається з концентричного наступу на столицю Польщі. На східному березі Вісли німецькі війська з півночі, сходу і південного сходу підступили до Праги – передмістя Варшави. Фюрер жадає переходу німецьких дивізій через Сян. Навіть фельдмаршал Герінг перебуває в розташуванні групи армій «Південь», яка веде бої за Галичину» [4].

¹ Нині місто у складі Лодзинського воєводства (Польща).

² Нині місто Хелмно у складі Куявсько-Поморського воєводства (Польща).

³ Нині місто Грудзьондз у складі Куявсько-Поморського воєводства (Польща).

⁴ Нині місто у складі Мазовецького воєводства (Польща).

⁵ Нині місто Ружан у складі Мазовецького воєводства (Польща).

«16 вересня. Кільце навколо Кутно⁶ звужується завдяки залученню інших німецьких сил. Німецька група армій «Південь» веде бої з розрізненими частинами польського південного угруповання армій, які стоять перед нею. З ними буде вестися боротьба на шляху до Лемберга⁷. Після прориву оборони противника на південний схід від Варшави німецькі війська захопили 8 000 полонених та 126 гармат. Вони зараз стоять поблизу Праги» [4].

Як відомо, 17 вересня 1939 р. Червона армія, за домовленістю з гітлерівцями, перейшла польський кордон, здійснюючи так званий «визвольний похід» на західноукраїнські та західнобілоруські землі. Про це також згадується у третій книжці: «17 вересня. По всій довжині радянсько-польського кордону Червона армія починає просуватися на російську частину польської держави. Про демаркаційну лінію заздалегідь домовилися. Люблін буде завойований. Варшава просить у німецького верховного командування перемир'я через передавач. Армійське верховне командування дало згоду».

У четвертій та п'ятій книжках підбиваються підсумки бойових дій проти Польщі, наводяться цифри втрат. Четверта книжка серії має назву «Deutscher Ruhm – polnische Schande» («Німецька слава – польська ганьба») [5]. У ній увагу привертає той факт, що гітлерівці підраховували кожного втраченого солдата, не даючи приблизних, округлених даних, а лише точні цифри: «У лавах армії, військово-морського флоту та військово-повітряних сил, у тому числі офіцерів – 10 572 загиблих, 30 322 поранених, 3 409 зниклих безвісти. Цим жертвам польської кампанії належить наша подяка, пораненим – наш догляд, сім'ям – наше співчуття і наша допомога. У результаті боротьби були знищені всі польські армії... 694 000 полонених відправлені маршем до Берліна» [5].

П'ята книжка серії має назву «Deutsche Ordnung und deutscher Aufbau» («Німецький лад та німецьке будівництво») [6]. У цьому джерелі йдеться, зокрема, про встановлення нового адміністративного та економічного порядку на захоплених територіях: «6 жовтня фюрер сформулював цілі Німеччини:

1. Історичні, етнографічні та економічні кордони Райху мають зберігатися.
2. Установити спокій та порядок в усіх регіонах.
3. Гарантувати абсолютну безпеку не тільки на території Райху, а й в усіх регіонах, що входять у сферу інтересів» [6].

В одній з останніх книжок серії зазначено: «Тепер можна підрахувати кількість наших померлих і поранених. Навіть якщо це число, завдяки підготовці наших військ і командуванню військових формувань, становить ледь одну двадцяту від тих втрат, яких ми боялися зазнати на початку цієї кампанії; ми не будемо забувати, що кожен солдат, який віддав своє життя тут, пожертвував для своєї нації і нашого Райху найдорожчим, що тільки може дати людина своєму народові».

Отже, серія пропагандистських книжок-мініатюр «Des Führers Kampf im Osten» детально висвітлює напад Німеччини на Польщу у вересні 1939 р., дає

⁶ Нині місто у складі Лодзинського воєводства (Польща).

⁷ Німецька назва Львова.

яскраве уявлення про найстрашнішу війну в історії людства очима ворога. Це рідкісне видання може слугувати статистичним джерелом для дослідження втрат воюючих сторін.

Колекція книжок-мініатюр «Des Führers Kampf im Osten» в експозиції 10-го залу Меморіального комплексу.

Джерела та література:

1. [https://ru.wikipedia.org/wiki/Гофман,_Генрих_\(фотограф\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/Гофман,_Генрих_(фотограф)).
2. Фонди Національного музею історії України у Другій світовій війні (далі – НМІУДСВ). – КН-232548/1. – К-25681/1.
3. Фонди НМІУДСВ. – КН-232548/2. – К-25681/2.
4. Фонди НМІУДСВ. – КН-232548/3. – К-25681/3.
5. Фонди НМІУДСВ. – КН-232548/4. – К-25681/4.
6. Фонди НМІУДСВ. – КН-232548/5. – К-25681/5.

© Златко ЗЛАТАНОВ

КНИЖКИ-МИНИАТЮРЫ «DES FÜHRERS KAMPF IM OSTEN»

Проанализирована коллекция книжек-миниатюр «Des Führers Kampf im Osten» из фондов Национального музея истории Украины во Второй мировой войне, посвященная развязыванию Второй мировой войны, боевым действиям на территории Польши в сентябре 1939 г.

Ключевые слова: книжки-миниатюры, пропаганда, фюрер, Польская кампания Вермахта 1939 г., фондовая коллекция.

© Zlatko ZLATANOV

BOOKS “DES FÜHRERS KAMPF IM OSTEN”

Based on material from the collections of the National Museum of the History of Ukraine in the Second World War analyzes the collection of books “Des Führers Kampf im Osten”, dedicated to the outbreak of World War II, fighting in Poland in September 1939.

This agitation materials produced to raise funds for the Wehrmacht under Winter assistance to the German people.

The first book of the series entitled “Weißbuch und Führerkundgebungen” (“White Paper and meeting Fuhrer”), second book – “Von der Grenze bis vor Warschau” (“From the border to Warsaw”), third book – “Warschau und das Ende” (“Warsaw and the End”), fourth book series entitled “Deutscher Ruhm – polnische Schande” (“German glory – Polish shame”), fifth book – “Deutsche Ordnung und deutscher Aufbau” (“German order and German construction”).

A series of promotional books-miniatures “Des Führers Kampf im Osten” telling about attack of Germany on Poland in September 1939, gives an idea of view of the most terrible war in human history through the eyes of the Nazis and can serve as a statistical source for the study of loss the warring parties.

Key words: propaganda, the Führer, Invasion of Poland 1939, the funds.